

**Cinema i cultura a Catalunya
(1929-1936)**

Joaquim Romaguera i Ramió (AEHC)

Excurs previ

Des de fa un cert temps es qüestiona el temari oficial i els continguts que s'imparteixen sobre la història d'Espanya (en general) arreu del país, a part dels «particularismes» propis de cada autonomia o regió. (El mateix es podria dir, per exemple, de la geografia d'Espanya, oi?) I això es qüestiona no solament des del Govern de l'Estat, també des d'instàncies com ara congressos d'estiu, jornades puntuals, acadèmies de la història, càtedres del mateix, intel·lectuals de divers peatge, docents d'amunt i d'avall o articulistes de renom.

Són legió els qui tiren llenya al foc principalment des de la docència sobre aitals problemàtiques, tot i que a voltes en general s'oblida allò que ensenyen (o no ensenyen) de biologia o zoologia, per exemple, disciplines de les quals un s'adona, quan es fa gran, de l'escarit coneixement que en té, fins i tot dels lèxics respectius.

Ara bé, si aquest debat el traslladéssim a la qüestió de com s'imparteix avui la història del cinema (mundial) a Espanya, segurament ens trobaríem amb replecs semblants; però si ens concentréssim només en la història del cinema de l'Estat espanyol o del Principat de Catalunya, tant li fa, la cosa requereix un replantejament metodològic del tot diferent al que s'ha estat predicant fins al present.

Ens referim al fet que en l'estudi de la història del nostre cinema no es pot –de cap manera– continuar mirant les coses des del centralisme madrileny, o sia, des de l'administrativament centrat Estat espanyol (l'Administració), sinó que aquest ha de ser estructurat des de la diguem-ne «suma» de les cinematografies que configuren l'Estat

d'Espanya, ço vol dir: autonomies històriques i comunitats autònomes.

Sempre ens han semblat injustes, parcials i gairebé «ideològiques» les històries que encara avui tenen el fetge de vendre's escrites només des de dues vessants: l'administrativa i, la pitjor, la comercial, allò que s'estrena. La primera a voltes va unida estretament a la segona, com és el cas paradigmàtic de Méndez-Leite (pare) pel que fa a la història del cinema espanyol, per citar només un referent.

Avui, allò que exigim els historiadors seriosos nostrats és una història –generalista, autonòmica, provincial, municipal, local, temàtica o de gènere– que no es deixi res al calaix, que ho contempli tot dins del seu camp d'estudi.

Per més interessants o útils que encara avui ens continuïn semblant les històries de, per exemple, Fernández-Cuenca o el citat Méndez-Leite (pare), prou d'aitals metodologies! Per què? Perquè avui volem, necessitem, exigim unes històries justes, equitatives, ponderades, etc., en les quals no es silenciï res del que ha existit en qualque aspecte de la cinematografia, sigui local o municipal, provincial o autonòmica. Si es procedeix així, la suma raonablement equilibrada hauria de donar-nos un magma historiogràfic del tot vàlid, del qual avui encara no disposem a Espanya –això és el pitjor!–, però tampoc a l'arxipèlag Canari, ni a les Illes Balears, ni –no cal dir-ho!– a Catalunya, ni a...

Es necessari tenir en compte les polítiques cinematogràfiques (d'Europa, de l'Estat, de la nació concreta, de la província, del municipi) –legislació, ajudes, censura, etc.–; els manifestos haguts o les proclames vindicatives o programàtiques que s'han llençat; la crítica cinematogràfica diària (premsa, ràdio, TV); les diverses infraestructures (productores, distribuïdores, exhibidores, estudis de rodatge, estudis de so, estudis de doblatge, laboratoris); els festivals, certàmens o setmanes de cinema, de films comercials o no; tot el camp del cineclubisme; les escoles i/o acadèmies de formació professional; l'activitat universitària d'educació i estudi del fet cinematogràfic; els cinemes documental, científic, d'animació, publicitari, amateur, industrial, infantil, educatiu, etc.; la producció de films en cada període, i no solament els comercials, i també tots els posteriors que s'hi refereixen temporalment o temàtica; l'economia de cada graó (ingressos per recaptació, per ajudes institucionals o de premis, inversions, contractes de prestació de serveis, règims sindicals, etc.), a més –per descomptat!– de tot allò relatiu a l'àmbit local, que inclou una bona part dels temes fins ara anotats.

Tot això i molt més és el que en la historiografia del nou mil·lenni que estem acarant hauríem de tenir en compte a l'hora d'escriure, avui, qualque història del que sia, a partir d'allò local, d'allò educatiu, cultural, productiu, comercial, etc., perquè tot, absolutament tot, forma, configura, defineix; d'aquí que s'hagin de tenir en compte els

àmbits anotats amb vista a bastir de bell nou una història general o generalista, a partir de tot i no solament dels films comercials, sector aquest del tot predominant però parcial dins el conjunt de qualque cinematografia.

Sortosament, la nostra insistència sobre aquest punt no ha caigut del tot en un sac foradat, perquè hem vist amb joia, per exemple, que la Direcció General de Relacions Culturals i Científiques del Ministeri d'Afers Estrangers, va publicar el 1996 el volum *Cine y libros en España. Cine español para el exterior*, que si bé és redactat només en castellà inclou bibliografies amb apartats per a cada dècada amb els epígrafs «Estudios Regionales» (*regionales* amb *r* majúscula!), els quals donen compte del que existeix publicat en cada lloc. Ja tocava, oi?

I ho dic ben orgullós després d'haver obert aquest interès uns anys abans, concretament en l'inici de l'Associació Espanyola d'Historiadors del Cinema el 1988, a Xixó (*Cinematógrafo*, vol. 1): «Per una bibliografia sobre les cinematografies de l'Estat espanyol, per tal de poder estudiar i historiar el nostre cinema», o el 1994, a Girona (IV Jornades de la Societat Catalana de Comunicació): «L'evolució dels estudis cinematogràfics "autònoms" i/o "nacionals" i el major interès pel local (Bibliografia)» (*Treballs de Comunicació*, núm. 6), o a la mateixa SCC, en el nostre *Butlletí de la Coordinadora d'Investigadors de l'Audiovisual de Catalunya*, «Referències d'històries de cinema local del Principat» (núm. 2, 1997, p. 1-4).

Des de llavors ençà, i aquella publicació ministerial és del tot deutora d'aquell moment, ens preguntem, però, tot extrapolant: existeix el cinema sicilià en la història del cinema italià?, existeix el cinema bretó en la història del cinema francès?, o, qui des de Madrid estant s'ocupa del fet filmic a Segòvia, a Còrdova, a Donòstia o a Pontevedra a l'hora de plantejar-se «una» història del cinema espanyol?, o, qui des de Barcelona estant s'ocupa del fet cinematogràfic a Tarragona, o a Girona, o a Lleida a l'hora de plantejar-se «una» història del cinema català o a Catalunya? Nosaltres creiem que les coses han d'anar cap aquí, o en el cas contrari aquestes històries es rifen d'el/la lector/a, i a les envistes del nou mil·leni això no es pot admetre de cap manera.

I entrem en matèria

Dit el que s'ha dit en aquest excurs introductori, i com a ampliació i alhora complement d'aquest, la nostra ponència podria portar ben bé el títol «Tot "allò" que *també* hauria d'esmentar-se equitativament en una història *generalista* de la cinematografia nostrada i que mai no acabem d'incorporar del tot». Enunciat que en realitat encara es queda un pic curt, perquè la informació que nosaltres donarem és no-

més una escarida porció d'allò que se sol silenciar en les històries generalistes, car encara hi ha molts més aspectes com –per exemple– l'autoria fotogràfica, la del so i llur banda sonora escrita expressament per al film, l'escenografia, les referències literàries de les quals parteixen els films, la legislació vigent en cada moment (la de l'Estat i l'autonòmica, aquesta a voltes complementària), la publicitat a l'entorn del fet fílmic, la tecnologia que es va incorporant sense aturador en la indústria i el mercat fílmics (color, so, relleu, pantalles, formats, etc.), i el públic, és clar, qui en parla de l'espectador? Sobre tot això s'hi sol passar de puntetes o s'ignora curt i ras, no solament per part de la crítica en premsa i revistes especialitzades, també en mant text acadèmic o «prestigiós» de caràcter historiogràfic.

O sia que la problemàtica a l'hora d'escriure sobre una cinematografia (àdhuc d'un film en particular) esdevé d'una complexitat veritablement envitricollada, això si volem tenir en compte totes aquestes aportacions i si volem ésser justos quan fem valoracions o quan fem, punt i seguit, estrictament història. Perquè el fet normal és, com denunciem, silenciar que hi ha música i com és aquesta, que hi ha escenografia i vestuari i com són aquests, que hi ha una autoria fotogràfica en blanc i negre o en color i com és aquesta, que hi ha una adaptació d'una peça literària (novel·la, teatre, poesia, fet periodístic, etc.) i com és aquesta, etcètera.

Són tantes i tan diverses les mancances, les absències i els oblits, que cal tornar a plantejar el «tema» de la *metodologia* emprada a l'hora de parlar de segons què i com. Més enguany, quan des d'altres i baixes institucions acadèmiques i no acadèmiques es qüestiona la parcialitat amb què s'ensenya la història d'Espanya, i la dels mateixos llibres de text, en particular en les comunitats autonòmiques amb passat, cultura i llengua pròpies. Volem dir que, i entrem de ple en el nostre àmbit de treball, la història del cinema espanyol, o encara més la història del cinema a Catalunya (que no la història del cinema català), és avui del tot insuficient, parcial, incompleta i farcida de llacunes com les que més amunt hem assenyalat, i a fe de Déu que ens quedem curts.

Aquesta ponència, en definitiva, vol aportar un seguit d'informacions que haurien de trobar-se inserides (i que avui en són absents) d'una manera normal i ponderada en les històries de la cinematografia nostrada, tant de la catalana com de l'espanyola, i per què no –metodològicament parlant– també de la francesa, la portuguesa o la italiana, per no anar-nos-en ara més lluny, amunt o avall.

I que quedi clar, en primer lloc, que les informacions que subministrem no són totes les que voldríem trobar inserides i, en segon lloc, que de les que sí que introduïm és probable que encara en manquin dades, perquè la recerca veritablement no és senzilla d'apamar a pleret quan

es té la voluntat de no deixar-se res d'allò que ha de figurar, sigui més o menys interessant, transcendent o irrellevant, vist tot des d'una vessant global.

El temari d'informacions que hem treballat –llevat de les anotades més amunt, igualment significatives i que també cal tenir en compte– tot cercant dades del 1929 al 1936 és el següent:

- Creació o innovació tecnològica
- Aportacions escrites tecnicocientífiques
- Llibres o opuscles de cinema
- Publicacions de cinema
- Revistes de cultura amb secció o col·laboracions de cinema
- Intel·lectuals
- Ensenyament del cinema
- Cinema amateur
- El català al cinema

Per tant, tot seguit farem referència a tot allò que hem trobat del període i que en la seua gran, immensa majoria vostès gairebé mai no trobaran esmentat en les històries de les quals encara avui disposem i que passen per ser eines de referència obligada, quan hom vol saber o estudiar què ha donat de si la cinematografia nostrada: més de cent anys!

Creació o innovació tecnològica (25 referències)

Aquí ens referim a realitzacions o patents relatives al fet cinematogràfic en les joguines, el color, el relleu, el so, els projectors, les càmeres, etc., tot allò que han inventat o han intentat posar dempeus els nostres tècnics o industrials durant els anys en què estem immersos.

Si el 1929 els emprenedors **Daniel Aragonès** i **Antoni Pujol** creen a Barcelona els Laboratoris CineFoto, a Terrassa, **Marià Closa** comença a construir projectors sonors, i n'instal·la un dels primers al Teatro Recreo de la mateixa població. També el rapsode **Eugení Tarragó** presenta en el Reial Cercle Artístic de la Ciutat Comtal el seu sistema sonor Kinodeion, que més que pel·lícula sincronitzada es tractava d'una «glossa òptica», o sia un recitat acompanyat de música que s'adiu amb les imatges que es projecten.

El 20 de març del 1930 es fa una prova al cinema Kursaal de Barcelona d'un projector sonor Ossa de la casa barcelonina **Orpheo-Sincronic, SA**, d'invenió i fabricació pròpies, amb films sonors i audició de discs, que va resultar positiva quant a sonorització, potència auditiva i sincronització; els Ossa s'implantaren arreu i són un dels èxits catalans en tecnologia cinematogràfica més clars i irrefutables.

L'any següent, el 1931 (a la tardor), se celebra en el recinte de la Fira de Barcelona la **I Exposició de Ràdio, Cinema sonor, Fono, Discos i Fotografia**, de caràcter internacional, que es repetirà anys a venir i on s'hi trobaven les novetats més vistents en tecnologia i comerç d'aquests diferents àmbits industrials i creatius, també científics, aplegant d'una importància sense parió.

El mateix 1931, **Rodrigo Soler i Francesc Oliver** inventen i patenten a Barcelona alguns procediments químics i instal·lacions que comercialitzen en el Laboratorio Técnico Cinematográfico, que el 1934 es converteix en Cinematografia Industrial, SAE (CISAE). També el mateix any, la casa **Proyector NIC, SA**, de Barcelona, patenta un aparell per a la projecció d'imatges animades, el primer de molts que aniran inventant i fabricant els germans Ramon, Tomàs i Josep Maria Nicolau i Grinó. Aquesta casa aconseguí implantar-se arreu i en tota llar gràcies al seu més que popular projector infantil NIC. I encara dins el 1931 el **Rivatón**, una millora tecnològica a partir d'uns aparells estrangers per a la impressió i projecció de films sonors, mesclador de so i reimpressió, degut a Adolfo de la Riva, creador el mateix any amb els seus germans del **Laboratorio Físico La Riva** i l'any següent amb Pere Trilla dels **Estudios Cinematográficos Trilla - La Riva** a Barcelona.

Una altra fita singular. El 1930-1931 s'inicia a França el projecte del film *Pax*; el gener del 1932 arriba a Barcelona, procedent de París, el productor Camille Lemoine; el març l'Ajuntament de Barcelona aprova el projecte de construcció d'uns estudis de cinema sonor i es dona el permís de lloguer del local del Palau de la Química de Montjuïc per a construir-hi el mateix 1932 els **Estudios Cinematográficos Orphea Films, SA**, els primers sonors de l'Estat espanyol. Allí s'hi roda *Pax*, per Francisco Elías, parlat amb sincronització sobre banda (enllestit el maig del 1932; estrenat el 14 de juny del 1934), en v.o. francesa, si bé subtitulat en espanyol, perquè es tractava d'una producció francesa. L'equipament de les instal·lacions sonores el realitza l'enginyer industrial **Josep Maria Guillén-García i Gómez**, introductor i pioner de la radiodifusió al país, per tant també del sonor al cinema a Espanya, a més de membre del Comitè Internacional de la Televisió; la producció següent que es roda als Orphea és *Carceleras*, també el 1932, per José Buchs.

El 1932 és un any pletòric de materialitzacions interessants (vegeu per exemple l'apartat «Cinema amateur» d'aquest treball) o si més no prometedores, com ara el projector sonor per a disc i banda de l'empresa barcelonina **Fabricación Española de Equipos Sonoros, SL (FEDES)**; l'aparell «per a projecció d'imatges animades en una pantalla», semblant al NIC, que patenta **Celestí Novas i Ubach** a Barcelona; l'equip sonor **Pergam CineFoto**, de Perego-Gamisans, SL, també de la Ciutat Comtal, que s'instal·la en força locals; els equips sonors **Ferm**, de la casa barcelonina Platón Texidó; l'obturador

de llum per a projectors, de patent pròpia, de **Selecciones Parla Films**, de M. Juliachs, de Tàrraga (Lleida); el procediment «per a l'obtenció de fotografies dobles no estereoscòpiques i de posicions successives d'una mateixa imatge» del barceloní **Juli To i Amat**, o els equips sonors **Sincrofilm** per Eduard Vilaseca, també de Barcelona.

L'any següent, el 1933, s'estableix **Cinematiraje Riera, SA**, de Josep Riera i Mercadé, continuador dels Laboratorios-Estudios Trilla, SA, amb tota mena de serveis, mentre que **Ignasi Coll** patenta un «aparell per a projectar imatges que facin la sensació d'estar animades», també semblant al NIC pels dibuixos que s'hi adjuntaven, o la inauguració a l'estiu dels **Estudios Ruta** (desapareguts el 1937), amb maquinària que els germans Aragonès (els de CineFoto) adaptaven per al doblatge de films, feina que dirigia l'home de teatre i cineasta Josep Amich i Bert, «Amichatis», i Albert Gasset i Nicolau, com a ajustador.

El 1934, Àngel Ruiz, Maria Vidal i Salvador Tusell patenten i fabriquen el cine **Mickey**, que té la particularitat que en acabar una historieta en començava una altra, sempre amb el mateix personatge de Disney.

El 1935, Joan Bultà i Roig inventa i construeix joguines, com ara el **Rod Bull**, «sistema simplificat per a la projecció cinematogràfica de dibuixos animats». Mentre que l'any següent, Domènec Giménez i Botey obre a la ronda de la Universitat de Barcelona l'establiment **Cine-matografia Amateur**, continuador d'un establiment anterior, però ara modernitzat i amb maquinària adaptada per ell mateix, a més d'altres innovacions que va crear en fotografia. I finalment, i també el 1936, es posa en marxa a Barcelona el laboratori de doblatge **Voz de España, SA**, fundat per uns italians, que disposava tant d'aparells d'importació com d'altres de fabricació pròpia.

Aportacions escrites tecnicocientífiques (5 noms = 9 referències)

L'enginyer **Antonio Robert y Robert** publica el 1929 l'extens treball de síntesi històrica «La radiotelevisión en 1929», any que ell creu decisiu per a la *radiotelevisió* o «visió a distància sense fils», *ràdio integral* o *radiovisió*, fórmules amb les quals anomena l'aparell que no solament transmetrà sons, també la visió dels moviments dels qui parlen o canten, o sia... la televisió! El 1932 publica un article sobre l'enregistrament del so en pel·lícula cinematogràfica.¹

1. «La radiotelevisión en 1929», *Ibérica. El progreso de las ciencias y de sus aplicaciones*, núm. 764 (9.2.1929), p. 88-92, i núm. 774 (20.4.1929), p. 250-252. «Grabado del sonido en películas cinematográficas», *Técnica. Revista tecnológico industrial*, núm. 166 (novembre 1932), p. 169-172.

Un altre enginyer, **Manuel Vidal i Españaó**, que publicà a *Arte y Cinematografía* la llarga sèrie d'articles intitulada «Las modernas orientaciones técnicas en Cinematografía» (36 capítols, 1926-1930), publica també el 1929 –l'any que marca el pas del silent al parlant– el magnífic estudi «Bosquejo histórico y estado actual de la cinematografía sonora», un repàs de les tècniques que han fet possible la incorporació del so a l'espectacle cinematogràfic.²

I encara un altre enginyer, **Alfons Lagoma i Allué**, publica força sobre tecnologia en ràdio, so o televisió, com ara l'article «Resoluciones prácticas de la televisión» del 1932, on parla de les últimes experiències de Baird, de la televisió en colors, de la televisió estereoscòpica i d'altres novetats.³

L'any següent apareix a Barcelona el llibre *Tratado completo de cinematografía sonora*, d'un tal **S. de Torrontegui** (José Montesó Editor), un dels primers en la matèria.

I finalment un altre enginyer, **Agustí Riu i Molins**, el creador i director de l'Institut Radiotècnic de Barcelona, que publica el 1932 el volum *Radio-Cinema*, on parla de la radiofotografia, el radiocinema, la radiovisió i el cinema sonor; el 1933 el llibre *La radiovisión*, on tracta la televisió des dels orígens fins aquell moment, i el 1935 un manual per a operadors de cabina però també per a qualsevol interessat en la tècnica cinematogràfica, *El cine sonoro y la radiovisión*, on posa al dia sobre tots aquests temes.⁴

Llibres o opuscles de cinema (12 noms = 14 referències)

La collita cronològica dóna una bona varietat temàtica.

María Luz Morales. «El teatro y el cinematógrafo». A: *III Congreso Internacional del Teatro. Estudios y comunicaciones*. Barcelona: Institut del Teatre, Diputació de Barcelona, 1929, vol. II, p. 9-22.

Guillem Díaz-Plaja i Contestí. *Una cultura del cinema. Introducció a una estètica del film*. Barcelona: Publicacions de La Revista, 1930 [pròleg de Sebastià Gasch]. Un llibre atípic, intel·ligent i mo-

2. «Bosquejo histórico y estado actual de la cinematografía sonora», *Arte y Cinematografía*, núm. 341-342 (setembre-octubre 1929); també a *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias*, Madrid, vol. 10 (1930), p. 5-19, i també en català com «El cinema sonor», *Ciència. Revista catalana de ciència i tecnologia*, núm. 34 (novembre-desembre 1929), p. 272-282.

3. «Resoluciones prácticas de la televisión», *Técnica. Revista tecnológico industrial*, núm. 166 (novembre 1932), p. 164-168.

4. *Radio-Cinema*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1932; Barcelona, Librería Síntesis, 1933; *La radiovisión*, Barcelona, Librería Síntesis, 1933; *El cine sonoro y la radiovisión*, Editorial Radio, 1935.

dern, dels més notables publicats al país i un dels més importants publicats a Catalunya sobre alguns aspectes del fet cinematogràfic. Del mateix autor, dos treballs molt aguts: «Sobre cinema: Primitivisme i civilització». A: *L'avantguarda a Catalunya, I. Altres notes de crítica*. Barcelona: Publicacions de La Revista, 1933, p. 157-168 [en 3 parts], i «Un ensayo pedagógico: Cine y adolescencia», al seu llibre *El arte de quedarse solo y otros ensayos*. Barcelona: Editorial Juventud, SA, 1936, p. 155-168 [text publicat el 1934 a Roma per l'Institut Internacional de Cinema Educatiu de la Societat de Nacions].

Josep Palau i Claveras. *El cinema soviètic. Cinema i Revolució*. Barcelona: Editorial Catalònia, 1932 [pròleg de Just Cabot]. Un crític d'alta cultura parla d'obres mestres de Pudovkin, Eisenstein, Dovzhenko, Xenguelaia, Trauberg, Ekk... que revolucionaren l'art cinematogràfic.

Domènec Giménez i Botey escriu per a la Generalitat de Catalunya el maig del 1933 la memòria «Quina hauria d'ésser la funció dels organismes oficials per utilitzar l'acció del cinema com a instrument de cultura», tot un projecte plausible i assenyat de política cultural cinematogràfica.

Josep Carner i Ribalta. *Com es fa un film*. Barcelona: Editorial Barcino, 1934. Manual elemental d'orientació pedagògica escrit pel llavors assessor tècnic del Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya.⁵

Antonio Pérez de Olaguer. *Mi vuelta al mundo*. Barcelona: Editorial Juventud, SA, 1934. De les 64 cròniques de les quals consta, 5 són sobre aspectes del cinema nord-americà.

Miquel Joseph i Mayol, secretari del Comitè de Cinema de la Generalitat, publica en el volum dels 25 anys de la revista *Arte y Cinematografía* (1910-1935) l'informe «En defensa de la cinematografía española».

Valentí Castanys i Borràs. *Barcelona-Hollywood (Ràdio-Cinema-Sonor)*, Barcelona, Societat General Espanyola de Llibreria, 1935. Llibre d'humor finíssim.

Pere Llobera, que escriu sobre cinema educatiu en el *Butlletí dels Mestres* a principi dels anys trenta, publica el 1935 la separata *Cinema d'Estat*, text que ja havia vist la llum el 1919 en el quotidià *El Día* de Terrassa amb el títol «Un projecte de cinema nacional», que ara revisa perquè desde la Mancomunitat a la Generalitat republicana han passat alguns anys, si bé la idea de base és la mateixa: un cinema propi.

5. Per a Jean-Luc Godard, parlar *de* cinema s'aproxima a l'objectivitat, es parla de l'obra mateixa, mentre que parlar *sobre* cinema és del tot subjectivitat, es parla entorn de l'obra, d'allò què aquesta ens suggereix. Amb *de* parlem d'ella; amb *sobre* parlem de nosaltres.

L'anarcosindicalista **Josep Peirats i Valls** escriu el fulletó *Para una nueva concepción del arte: lo que podría ser un cinema social*. Barcelona: Ediciones de La Revista Blanca, 1935. Defensor de pedra picada del cinema soviètic, com Palau, el seu sermó va orientat cap aquella direcció.

I finalment un parell d'opuscles que expliquen força cosa del cinema a **Terrassa** (*Cinema "La Rambla". Historial. Construcció. Climatització. Sonoritat. Cases suministradores, etc.* Terrassa: Joan Morral Impressor, 1935) o a **Sabadell** (*Teatre Cinema Euterpe. Llibret d'homenatge*. Sabadell: Gràfica Vallés, 1935).

Publicacions de cinema (48 capçaleres = 39 en castellà, 2 bilingües i 7 en català)

Anotarem cronològicament només les nascudes a Catalunya durant el període (amb la data de tancament si és el cas), perquè es vegi el grau de vitalitat creativa del sector (trobem publicacions d'actualitat, publicitàries, de crítica, d'avantguarda fins en llur concepció gràfica, d'amateurs, etc.), sense oblidar que n'hi havia unes quantes més que venien d'abans i hi convivia (algunes de les quals –les més pròximes– també les hem incloses).

Almanaque de la Biblioteca Film (Barcelona, 1928-1929).

Cartelera gráfica. Revista semanal ilustrada (Barcelona, 1928-1929).

Crítica. Clixé diario de la vida espectacular barcelonesa (Barcelona, 1928-1929).

El Mundo de la Pantalla. Revista semanal sobre cinematografía (Barcelona, 1928-1929).

Pantallas y Escenarios (Barcelona, 1927-1930). Quinzenal.

Butlletí de l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya (AFC), (Barcelona, 1929), que conté les activitats de la seua Comissió de Cinematografia.

Cinòpolis. La revista humorística del cinema (Barcelona, 1929-1929; 14 núm.). Setmanal i en català.

Paramount gráfico. Órgano de Publicaciones de la Paramount Films, SA (Barcelona, 1929). Direcció: María Luz Morales.

Foto (Barcelona, 1929-1930; 22 núm.).

Metrópolis (Barcelona, 1929-1931; 16 núm.). Direcció: José Antonio Fernández Palacio.

Boletín de la Mutua de Defensa Cinematográfica (Barcelona, 1930).

El Clarín Cinematográfico. Revista de crítica, información y orientación para la cinematografía (Barcelona, 1930-1930). Propietari i director: Josep Sagré.

Escena (Barcelona, 1930). Bilingüe. Espectacles en general, amb col·laboracions de Josep Palau sobre cinema.

Gran Proyector (Barcelona, 1930).

Mudo y Sonoro. Revista cinematográfica semanal (Barcelona, 1930-1930).

Muy Bien o Muy Mal. Semanario de crítica cinematográfica (Barcelona, 1930-1930).

Films Selectos. Semanario cinematográfico ilustrado (Barcelona, 1930-1937). Direcció: Tomás G. [Gutiérrez] Larraya, primer president de l'Agrupació de Periodistes Cinematogràfics de Barcelona.

Cine y Hogar. Revista semanal ilustrada (Barcelona, 1931-1931). Direcció: Roser Jenequet.

La Llanterna Sonora (Barcelona, 1931-1931; 2 núm.). Semanal i en català. Humorística, semblant a *El Be Negre*, amb dibuixos i caricatures de Moreno, Mestres, Castanys, etc.

La Ovación. Revista gráfica semanal de toros, teatro, varietés y cine (Barcelona, 1931). Direcció: Manuel D. Ramón.

Revista d'Espectacles. Publicació bi-setmanal de teatres, cinemes i esports (Barcelona, 1931-1931). Direcció: Domènec de Bellmunt.

Butlletí del Foment de les Arts Decoratives (Barcelona, 1932). Dóna notícies de l'Associació de Cinema Amateur del FAD (important el núm. extra del 1935).

Cinema (Barcelona, 1932).

Crudezas (Barcelona, 1932).

El Faro. Órgano de publicidad de la Hispano Fox Film, SAE (Barcelona, 1932-1932). Quinzenal i bilingüe.

Escenarios. Revista quincenal de cine y varietés (Barcelona, 1932-1934).

Cinema Amateur. La revista de l'art i la tècnica de l'aficionat (Barcelona, 1932-1936; 11 núm.). Editada per la Secció de Cinema Amateur del CEC.

Studio. Revista ilustrada (Barcelona, 1933).

Verdades (Barcelona, 1933).

Cine-Art. Moderna Revista de Cinema (Barcelona, 1933-1934; 47 núms). Setmanal i en català. Direcció: J. J. Miñana; col·laboracions des de París per Antoni Momplet.

Cine-Arte. Revista mensual de cinematografía (Barcelona, 1933-1935; 11 núm.). Direcció: Frederic Galindo; col·laboracions de Josep Palau o María Luz Morales, entre molts.

Filmópolis. Revista mensual cinematográfica (Barcelona, 1933-1936; 27 núms.). Direcció: Marià Claramunt; redactor en cap: Ricard Gascón.

Boletín del Cinemático Club Amateur (Barcelona, 1933-1937).

Barcelona Deportiva. Semanario de deportes y cinematografía (Barcelona, 1934). Direcció: José Miguel.

La pantalla del cine Urquinaona (Barcelona, 1934), continuadora de *Noticias semanales del Urquinaona* (Barcelona, 1932).

Cine Farsa. Semanario de cine y teatro al servicio del público (Barcelona, 1934-1935). Direcció: Mateo Santos.

Publi-Cinema (Barcelona, 1934-1936; 28 núm.). Direcció: Casimir Barnils i Moner; col·laboracions de Josep Palau o Carles Soldevila, entre molts.

A.E.I. & Miau & Colorín & Cine cómico (Barcelona, 1935).

Crítica cinematográfica. Publicación semanal (Barcelona, 1935).

Desde la platea. Revista rigurosamente imparcial de los films estrenados en Barcelona (Barcelona, 1935-1935). Direcció: G. Gresa Prats.

Noticias semanales del Cine Fémima (Barcelona, 1935).

Revista Coliseum. Publicación semanal (Barcelona, 1935). Direcció: Carles Sindreu.

Cine-Star. Magazine nacional cinematográfico (Barcelona, 1935-1936; 16 núm.). Mensual. Propietari: Editorial Brisas; col·laboracions de Josep Palau, Francesc Xavier Gibert, Sebastià Gasch o Avel·lí Artís.

Proyector. Magazine español de cine (Barcelona, 1935-1936; 15 núms.). Direcció: Francesc Xavier Gibert, d'aquí l'atenció que presta al cinema amateur.

Almanaque Cine Cómico (Barcelona, 1936-1936).

Maryland, Revista. Publicación quincenal (Barcelona, 1936). Direcció: Antoni Nadal Rodó.

Película. Revista quincenal técnico-artística cinematográfica (Barcelona, 1936). Direcció: Valentín R. González; gerent: C. de Cerdà.

Revista mensual de cinematografía. Editada por el Servicio de Publicidad de Warner Bros (Barcelona, 1936).

Revistes de cultura amb secció o col·laboracions de cinema (6 referències)

Com va escriure Ignacio Sotelo, «un bon indicador de la situació en què es troba la cultura d'un país és el nombre i, sobretot, la qualitat de les revistes culturals» (*El País*, 30.8.2000). Les revistes anotades aquí en són una mostra prou representativa. Altra cosa seria la premsa diària, on en aquests anys apareixen capçaleres amb secció de cinema recomanable, com a *Renovación. Diario de la tarde* (Barcelona, 1929), *L'Opinió* (Barcelona, 1931-1934) o *L'Instant* (Barcelona, 1935-1936).

L'any 1929 neix il·luminant una revista importantíssima: **Mirador. Setmanari de Literatura, Art i Política** (Barcelona, 1929-1936), en la qual col·laboren escrivint de/sobre cinema gent de la talla de Josep Palau, Sebastià Gasch, Guillem Díaz-Plaja, Rodolf Llorens, Er-

nest Guasp, Àngel Ferran, Rafael Moragas, Robert Gerhard, Domènec Guansé, Alexandre Plana, Cèsar August Jordana, Manuel Amat o Domènec Giménez Botey. Quatre mesos després de llur aparició, la revista promou les anomenades «Sessions Mirador», una mena de cineclub amb una programació d'altíssima qualitat, tot a cura de Josep Palau; a més de fer-se a Barcelona, aqueixa activitat va ser portada també a Sabadell i Mataró.

Tres capçaleres que a voltes sorprenen per llurs col·laboracions cinematogràfiques: *Imatges. Setmanari gràfic d'actualitat* (Barcelona, 1930), amb col·laboracions de Miquel Joseph i Mayol; *Prismes. Revista de Joventut* (1931-1932; 11 núm.), amb col·laboracions de Jaume Bofill, F. Galí Figueres o Delmiro de Caralt, o *Claror. Publicació de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona* (Barcelona, 1935-1936; 12 núm.), per Casimir Barnils i Moner, amb col·laboracions de Josep Palau.

I la resta s'inscriuen en el corrent avantguardista, no solament pels seus promotors i col·laboradors, també per tipografia i composició, com són *Hèlix* (1929-1930; 10 núm.), creada i dirigida per Joan Ramon Masoliver; *L'Art de la Llum* (Barcelona, 1933), i *Art. Revista Internacional de les Arts* (Lleida, 1933-1934), per Oriol de Martí, amb col·laboracions d'Antoni Bonet i el grafista Enric Crous-Vidal.

Intel·lectuals (35 noms)

La nòmina dels que escrivien *de/sobre* cinema,⁶ la majoria de manera esporàdica i molts sense dedicar-se enterament al cinema, la formen, per exemple –i aquí sí que sense ànim d'exhaustivitat ni d'anotar totes les capçaleres possibles (perquè Catalunya és molt gran!)–: Sebastià Gasch (*Mirador*; *D'Ací i D'Allà*, *L'Opinió*, *L'Amic de les Arts*); Josep Palau (*Gaseta de les Arts*, *D'Ací i D'Allà*, *Mirador*; *Claror*; *La Nova Revista*, *Hèlix*); Guillem Díaz-Plaja (*D'Ací i D'Allà*, *Revista de Catalunya*, *Butlletí de l'Agrupament Escolar*, *La Revista*, *Mirador*); Jeroni de Moragas (*D'Ací i D'Allà*, *Revista de Catalunya*, *La Nova Revista*); Andreu A. Artís (*D'Ací i D'Allà*); Domènec Guansé (*Mirador*; *D'Ací i D'Allà*); Baltasar Samper (*Revista de Catalunya*); Robert Gerhard (*Mirador*); Jaume Bofill (*Prismes*); Rafael Moragas (*Mirador*); F. Galí Figueres (*Prismes*);

6. Vegeu les p. 39-73 del volum referenciat en la nota 5; també l'article «El Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya», de Maria del Carme ESCUDERO i ÀNGLES, a *Cinematògraf*, núm. 1 (curs 1983-1984), p. 35-50, i el volum II de *La Generalitat de Catalunya* intítulat concretament *La política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular* [a cura de Mercè Rossell], Barcelona, Editorial Undarrius, 1977.

Lluís Montanyà (*D'Ací i D'Allà, L'Amic de les Arts, La Publicitat*); Domènec de Bellmunt (*Revista d'Espectacles*); Josep Maria Montserrat (*D'Ací i D'Allà*); Àngel Ferran (*La Publicitat, Mirador, FAD*); Carles Sentís (*La Publicitat*); Miquel Joseph i Mayol (*Butlletí dels Mestres*); Josep Janés Oliver (*Diari Mercantil*); Carles Gallart (*La Veu de Catalunya*); Oriol de Martí (*Art*); Antoni Bonet (*Art*); Rodolf Llorens (*Mirador*); Miquel Capdevila (*Mirador*); Ernest Guasp (*Mirador*); Manuel Moragues (*La Publicitat, FAD*); Alfred Vinyes (*Prismes*); Joan Cortés Vidal (*FAD*); Jaume Miravittles (*L'Hora*); Alexandre Plana (*Mirador*); Salvador Dalí (*L'Amic de les Arts*); Cèsar August Jordana (*Mirador*); Joan Ramon Masoliver (*Hèlix*); Carles M. Claveria (*Hèlix*); Josep Vicenç Foix (*L'Amic de les Arts*); Domènec Giménez Botey (*Mirador*); Manuel Amat (*Mirador, L'Instant*), i tants més que van escriure de cinema en premsa diària, revistes de cultura o de cinema a tall de crítica, de reflexió estètica o política o social, textos molts dels quals encara avui conserven el seu interès.

Ensenyament del cinema

Les primeres referències de les quals disposem quant a preocupació i posterior materialització escolar per part d'institucions catalanes, afecten l'Ajuntament de Barcelona, la Universitat Central i la Generalitat de Catalunya, en aquest cas a través del seu **Comitè de Cinema** des del 1932 institució, la tasca de la qual es perllongà fins al curs acadèmic 1934-1935 i on trobem personalitats com Ventura Gasol, Alexandre Galí, Joan Delclós, Ignasi Armengou, Josep Carner-Ribalta, Guillem Díaz-Plaja, P. Ventura Virgili, Màrius Calvet, Miquel Joseph i Mayol, i més endavant, quan es creà el 1936 el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, continuador de l'anterior, Jaume Miravittles o Carles Pi i Sunyer; per tant, més noms a afegir a la nòmina d'intel·lectuals.⁷

Pel que fa a l'Ajuntament de Barcelona, el 1929, l'any de l'Exposició Internacional, la **Comissió de Cultura** constitueix encara que no orgànicament una Cinemateca Municipal on reunir els films rodats durant la mateixa exposició i abans, sobre les obres que es feren a la Ciutat Comtal amb vista a l'Expo. (Val a dir que el 1932 conservava ja 72 títols del període 1928-1931.)

7. Vegeu les p. 39-73 del volum referenciat en la nota 5; també l'article «El Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya», de Maria del Carme ESCUDERO i ANGLES, a *Cinematògraf*, núm. 1 (curs 1983-1984), p. 35-50, i el volum II de *La Generalitat de Catalunya* intítulat concretament *La política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular* [a cura de Mercè Rossell], Barcelona, Editorial Undari, 1977.

Posteriorment, el 21 d'abril del 1930, l'esmentada Comissió de Cultura va emetre un comunicat en què informava del fet que estava estudiant un pla d'organització d'un servei de diapositives i cinema per a les escoles, per al qual disposava ja de 20 aparells cinematogràfics i 5.000 diapositives i films, tot això adquirit el 1923, si bé encara llavors sense utilitzar i dipositat a l'Escola Baixeras. A partir del 1932 es té notícia de la realització de sessions educatives promogudes pel Patronat Escolar i la mateixa Comissió de Cultura, les quals s'allargaran fins al 1936 en els grups escolars de la ciutat que depenien del Consistori.

Quant a la **Universitat Central** (llavors Autònoma de Barcelona), cal posar l'èmfasi en el primer curs d'ensenyament del cinema que es va celebrar del 27 de febrer al 9 d'abril del 1932 a la Facultat de Filosofia i Lletres, sota la direcció de Guillem Díaz-Plaja, el primer a l'Estat espanyol d'introducció del cinema a les aules universitàries. Els professors (més intel·lectuals que hem d'afegir a la nostra llista!): Sebastià Gasch, Àngel de Apráiz, Jeroni de Moragas, Josep Palau, María Luz Morales, Lluís Montanyà, Rossend Llates, Josep Carner-Ribalta, Àngel Valbuena Prat (amb una lliçó) i Guillem Díaz-Plaja (amb 3 lliçons, tot explicant les experiències que sobre cinema educatiu s'havien debatut a París i a Roma).

Cinema amateur (15 referències)

Només algunes justes anotacions per a donar compte de la vitalitat de la pràctica d'afecionat arreu de Catalunya i d'alguns noms que hi participaren des del primer moment (més intel·lectuals!).

Si l'**Agrupació Fotogràfica de Catalunya** neix a Barcelona el 1923, el 1928 ja s'hi constitueix una Comissió de Cinematografia i l'any següent publica un butlletí intern sobre llurs activitats.

El 3 de març del 1929 apareix el **Barcelona Film Club**, que pretén «per mitjà de l'exhibició de la producció individual facilitar l'eclosió d'una producció amateur», sota l'impuls de personalitats com Miquel Utrillo, Maria Casanovas, Carles Soldevila, María Luz Morales o Santiago Rusiñol, que n'era el president d'honor.

I arriba el moment de parlar breument del **Centre Excursionista de Catalunya – Club Alpí Català** (fundat el 1876!), on el 1930 es crea una Subsecció de Cinema dins la Secció de Fotografia, que l'any següent passa a ser ja la Secció de Cinema Amateur, sota les regnes de Francesc de Paula Blasi, Josep Fontanet, Joan Roig, Delmiro de Caralt, Joan Prats, Ramon Batlles, Ignasi Canals, Alfons Lagoma, Lluís Masriera, Eusebi Ferrer o Josep Maria Galceran. El 1932 convoca a Barcelona el I Concurs Català de Cinematografia d'Aficionat,

de caràcter internacional i el primer de l'Estat espanyol, alhora que l'octubre d'aquell mateix any treu el primer número de la seua publicació *Cinema Amateur. La revista de l'art i la tècnica de l'aficionat*, en català i la primera també a Espanya sobre aquest tema. El 1933 la Secció representa a Espanya en el III Concurs Internacional del Millor Film Amateur a París, amb el film *Montserrat* de Delmiro de Carralt, qui aconsegueix per al 1935 organitzar a Sitges el IV Concurs i el I Congrés Internacional de Cinema Amateur, base d'allò que ben aviat serà l'organisme UNICA, en redactar-s'hi els Estatuts i realitzar una trobada que va servir per a definir canònicament allò que s'entenia per «film amateur». La importància, doncs, del CEC en l'assentament i desplegament del cinema amateur a Catalunya i a Espanya (la primera entitat creada a Madrid es deu a una primera sessió organitzada pel CEC el 1935) és inqüestionable.

Però continuem amb altres entitats. El 1931 neix el cinema amateur a **Terrassa** gràcies a unes primeres sessions organitzades pel Centre Excursionista de la ciutat, les quals propiciaran la creació el 1933 de la Secció de Cinema Amateur dels Amics de les Arts. També el 1931 sorgeix una Secció de Cinema Amateur en el si del Centre Excursionista del Vallès a **Sabadell**.

L'estiu del 1932 es funda l'**Associació de Cinema Amateur del Foment de les Arts Decoratives** (FAD), gràcies a l'impuls dels cineastes germans Sarsanedas, Santiago Marco, Àngel Ferran, Oriol de Martí, Manuel Moragues o Joan Cortés Vidal. L'abril del 1935 s'edita un suplement extraordinari del *Butlletí del Foment de les Arts Decoratives* dedicat al II Concurs de Films de l'Associació de Cinema Amateur.

Guillem Díaz-Plaja participa el 1933 en la formació del grup **Cinema Cultural Català**, que té per missió «organitzar sessions gratuïtes de cinema postescolars als nois de les classes humils de Barcelona». El mateix any sorgeix a Barcelona el **Cinemàtic Club Amateur**, que treurà amb irregularitat un *Boletín del Cinemàtic Club Amateur*. A **Lleida** es constitueix un cineclub sota l'empenta de l'avantguardista *Art. Revista Internacional de les Arts*, on hi trobem Enric Crous i Vidal, Oriol de Martí o Antoni Bonet, que igualment van intentar posar en marxa la productora Iman Films, amb la finalitat «d'editar films de cinema pur». A **Mataró** es crea l'Associació de Cinema Amateur (ACA).

L'any següent, el 1934, l'**Associació d'Alumnes i Ex-Alumnes de l'Escola de Belles Arts de Barcelona** crea la seua Secció de Cinema, a **Tarragona** sorgeix una Agrupació Pro Cinema i a **Vilanova i la Geltrú** la Secció de Cinema del Foment del Treball.

Finalment, el 1935 es crea a **Terrassa** el Club Pirenec o Cine-Club Avançada, per gent del POUM, que desenvolupa una àmplia activitat,

en la qual sobresurt l'intel·lectual Gabriel Querol i Anglada, un animador cultural infatigable, i el 1936 apareix Amics del Cinema, a **Sabadell**, de la mà del periodista i historiador del cinema amateur espanyol Josep Torrella, i de Joan Blanquer.

El català al cinema

Aquest és un aspecte que no s'hauria de silenciar en les cinematografies d'estats o nacions que tenen llengua pròpia. Com que un servidor ja ha fet la seua aportació historiogràfica, em limitaré a recomanar el llibre que abasta el període 1927-1934, només des de l'òptica de la presència de la nostra llengua en les pantalles: 11 produccions realitzades del 1926 al 1933, 2 de les quals doblades o subretolades en català; la resta són produccions catalanes amb una escarida o prou representativa presència de català en els diàlegs; també cal recordar el llibre d'Esteve Riambau, publicat posteriorment.⁸

8. Joaquim ROMAGUERA I RAMIÓ, *Quan el cinema començà a parlar en català (1927-1934)*, Barcelona, Fundació Institut del Cinema Català, 1992; Esteve RIAMBAU I MÓLLER, *El paisatge abans de la batalla. El cinema a Catalunya (1896-1939)*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1994.

